

Krajobraz etniczny Polski po Narodowym Spisie Powszechnym 2011. Zróżnicowanie etniczne jako potencjalny czynnik rozwoju regionalnego

Kazimierz Szczygielski

Politechnika Opolska, Polska

Streszczenie

Narodowy Spis powszechny Ludności i mieszkań z 2011 r. był drugim w kolejności spisem (po NSP z 2002) w którym badano skład narodowo-etniczny ludności Polski. Nowa metodologia spisu i nowy układ pytań spowodował iż prezentowane dane nie są (jeszcze) dostatecznie precyzyjne. Generalnie liczba ludności deklarującej dane opcje niepolskie istotnie wzrosła, przede wszystkim z uwagi na bardzo duże przyrosty liczby ludności śląskiej i kaszubskiej. W związku z przyjętą, nową metodologią spisu pojawiły się także nowe możliwości interpretacji danych, zwłaszcza na styku afiliacji do dwóch grup (także językowych) typu: Ślązak-Polak, Niemiec-Polak, Kaszub-Polak. W chwili obecnej prowadzone są analizy struktur demograficznych wybranych grup narodowych, ich lokalizacji w przestrzeni Polski, na poziomie poszczególnych powiatów. Kierunek tych prac związany jest m.in. z rozpoznaniem uwarunkowań rozwoju regionalnego ze względu na zróżnicowanie demograficzne wyróżnionych subpopulacji.

Wprowadzenie

Struktura społeczno-demograficzna populacji może być istotnym czynnikiem wpływającym na procesy rozwoju danego obszaru. Oprócz zmiennych o charakterze kardynalnym jakimi są składowe kapitału ludzkiego, w tym liczba ludności, struktura wieku, czy poziom wykształcenia mieszkańców, istotne może się okazać zróżnicowanie etniczne populacji. Polska jest, obok Portugalii, jednym z najbardziej jednorodnych etnicznie państw europejskich stąd czynnik narodowy (etniczny, językowy), a także wyznaniowy, jest w skali kraju w zasadzie neutralny.¹ Taka optyka zmienia się jednakże, jeżeli weźmiemy pod uwagę kontekst międzynarodowy, a także (a może zwłaszcza) poziom regionalny. Nie wikłając się w relacje międzypaństwowe (np. prawa mniejszości w Polsce i na Litwie lub położenie prawne Polaków w Niemczech) należy wskazać na istotne różnice w przestrzennej koncentracji niektórych mniejszości narodowych, etnicznych, grup językowych oraz fenomenu ludności śląskiej.

Ustalone podczas Narodowego Spisu Powszechnego 2011 (NSP 2011) dane dotyczące mniejszości i ludności śląskiej są z przyczyn organizacyjno-technicznych trudne do porównania z wynikami NSP 2002, kiedy to po raz pierwszy w powojennej Polsce zapytano o narodowość. Pomijając trudności w pozyskaniu ostatecznych wyników spisu na poziomie poniżej skali regionalnej (czyli na poziomie istotnym dla zarządzania regionem) można stwierdzić znaczne różnice w charakterystyce poszczególnych subpopulacji. Aktualnie (lipiec 2013 r.) dostępny zakres informacji pochodzący z NSP 2011 jest znacznie węższy w porównaniu do wyników NSP 2002. Znacznie trudniejszy (o ile w ogóle będzie możliwy) jest także dostęp do danych na poziomie poszczególnych miejscowości, a skrajnie trudnym — dostęp do danych etnicznych na tymże lokalnym poziomie.

1. Wśród respondentów, którzy podczas Narodowego Spisu Powszechnego 2011 odpowiedzieli na pytanie o wyznanie 96% zadeklarowało wyznanie rzymsko-katolickie.

Tab. 1. Przepisy prawa związane z mniejszościami narodowymi i etnicznymi w Polsce

Nazwa aktu prawnego	Data przyjęcia	Lokalizacja	Przepis	Uwagi
Kodeks Postępowania Administracyjnego	14 czerwca 1960	DzU z 1980 r. nr 9 poz. 26	art. 69	Możliwość korzystania z tłumaczy
Kodeks Postępowania Cywilnego	17 listopada 1964	DzU z 1964 r. nr 64 poz. 296	art. 265	Możliwość korzystania z tłumaczy
Kodeks Pracy	26 czerwca 1974	DzU z 1998 r. nr 21 poz 93; nr 106 poz 668; nr 113 poz. 717	art. 11	Zakaz dyskryminacji w pracy z przyczyn etnicznych
Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania	17 maja 1989	DzU z 2000 r. nr 26 poz. 319	art. 42	Możliwość udziału w obchodach religijnych związanych ze swoim wyznaniem w dni pracy (pod warunkiem odpracowania czasu nie odbytej pracy)
Ustawa o systemie oświaty	7 września 1991	DzU z 1991 r. nr 95 poz. 425	art. 13	Szkoły i placówki publiczne umożliwiającą podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury
Ustawa o radiofonii i telewizji	29 grudnia 1992 r.	DzU z 1993 r. nr 7 poz 34	art. 21	Uwzględnienie w programach publicznej radiofonii i telewizji potrzeb mniejszości narodowych i etnicznych
Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej	2 kwietnia 1997	DzU z 1997 nr 78 poz. 483	art. 13, 25, 27, 32, 35, 53, 54, 58, 60	Równe prawa dla wszystkich, ochrona mniejszości narodowych
Kodeks Postępowania Karnego	6 czerwca 1997	DzU z 1997 r. nr 89 poz 555	art. 72, 407	Możliwość korzystania z tłumaczy
Kodeks Karny	6 czerwca 1997	DzU z 1997 nr 88 poz. 553	art. 118, 119, 256, 257	Penalizacja przestępstw popełnionych na tle etnicznym
Ustawa o ochronie danych osobowych	29 sierpnia 1997	DzU z 1997 r. nr 133 poz. 883	art. 27	Zakaz (z wyjątkiem wyliczonych sytuacji) przetwarzania danych ujawniających pochodzenie etniczne
Rozporządzenie Ministrów Pracy i Polityki Socjalnej oraz Edukacji Narodowej w sprawie zwolnień od pracy lub nauki osób należących do kościołów i innych związków wyznaniowych w celu obchodzenia świąt religijnych nie będących dniami ustawowo wolnymi od pracy	11 marca 1999	DzU z 1999 r. nr 26 poz. 235	par. 1, 2, 3	Zasady i tryb udzielania zwolnień zgodnie z zakresem rozporządzenia
Ustawa o języku polskim	7 października 1999	Dz. U. 1999. Nr.90, poz. 999	art.1,2,	Deklaracja: przepisy w niej zawarte nie naruszają praw mniejszości narodowych i etnicznych

Tab. 1 c.d.

Nazwa aktu prawnego	Data przyjęcia	Lokalizacja	Przepis	Uwagi
Ustawa o narodowym spisie powszechnym ludności i miesz- kań w 2002 r.	2 grudnia 1999	DzU z 2000 r. nr 1 poz. 1	art. 5	Zakres spisu, w tym dotyczący mniejszości narodowych
Ustawa o ratyfikacji Konwencji Ramowej o Ochronie Mniej- szości Narodowych	27 kwietnia 2000 r.	DzU z 2000 r. nr 50 poz. 579	art. 1,2,	Zgoda Sejmu na ratyfikację Konwencji
Rozporządzenie (związane z ustawą o systemie oświaty) w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania eg- zaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych	21 marca 2001	DzU z 2001 r. nr 29 poz. 323	par. 2, 18, 28, 31a, 40, 42, 119	Zasady, warunki, sposoby wykonywania zakresu roz- porządzenia
Ustawa: ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Pol- skiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej	12 kwietnia 2001	DzU z 2001 r. nr 46 poz. 499	art. 134	Zwolnienie mniejszości z progu wyborczego 5%
Rozporządzenie w sprawie wypadków, w których nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w prze- kładzie na język obcy (związane z ustawą o języku polskim) Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji	18 marca 2002	DzU z 2002 r. nr 37 poz. 349		Wskazanie: kiedy nazwom i tekstom mogą towarzy- szyć wersje w języku obcym; nie dotyczy to nazw miejscowości
Rozporządzenie (związane z ustawą o systemie oświaty) zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych	11 września 2002	DzU z 2002 r. nr 155 poz. 1289		Korekta Rozporządzenia z 2001
Rozporządzenie (związane z ustawą o systemie oświaty) w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i reli- gijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych	3 grudnia 2002	DzU z 2002 r. nr 220 poz. 1853	par. 1–16	Zasady, warunki i zakres wsparcia uczniów należących do mniejszości,
Rozporządzenie (corocznie) (związane z ustawą o systemie oświaty) w sprawie zasad podziału części oświatowej subwen- cji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku (corocznie)	20 grudnia 2002(corocznie)	DzU (corocznie)		Zwiększenie o określony procent (np. 20% lub 50%) subwencji oświatowej dla szkół prowadzących na- uczanie języka mniejszości
Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o je- zyku regionalnym	6 stycznia 2005 r.	DzU z 2005 r. nr 17 poz. 141	całość	Definicje i wykaz mniejszości, wyliczenie praw, zwłaszcza dla gmin powyżej progu 20% mieszkań- ców z danej mniejszości

Źródło: Szczygielski (2006)

W warunkach niepełnych i niepewnych (tzw. wskaźnik precyzji) danych będziemy posługiwać się także danymi względnymi. Zastosowanie takiego wariantu analizy pozwala na realizację celu badań mającego za zadanie ustalenie ewentualnych różnicowań wybranych cech subpopulacji. Celem naszych poszukiwań nie jest bowiem tylko aspekt poznawczy (ustalenie zróżnicowania ilościowego mniejszości etnicznych i narodowych w Polsce), ale także aspekt aplikacyjny. Wskazana wyżej homogeniczna etnicznie ludność Polski, jest faktem w wymiarze krajowym, niemniej istnieją znaczne obszary o dużej koncentracji danej grupy narodowej lub etnicznej (Niemcy, Litwini, Białorusini, Ukraińcy) o istotnym (realnym lub potencjalnym) wpływie na procesy rozwoju regionalnego.

Traktujemy wyżej wskazany cel prac jako pewien punkt docelowy. Niniejszy materiał stanowi fazę wstępną badań, wymuszoną częściowo wolnym i selektywnym wpływem danych etnicznych pozyskanych w NSP 2011. W katalogu relacji mniejszość-większość zasadne wydaje się ogólne wskazanie na prawne aspekty funkcjonowania narodowych lub etnicznych grup ludności w Polsce. Źródło i zakres obowiązujących w polskim systemie prawnym regulacji dotyczących mniejszości narodowych i etnicznych ujęto w tabeli 1.

Przywołane wyżej przepisy prawa odnoszące się do mniejszości narodowych, etnicznych oraz grup używających języka regionalnego nie wskazują na istotny wpływ (możliwość) tych regulacji na procesy rozwoju regionalnego. Zmiennymi wpływającymi (także potencjalnie) na procesy regionalne, a także lokalne są, oprócz samej liczby osób danej orientacji narodowej lub etnicznej, struktura wieku, wykształcenie, poziom aktywności zawodowej, poziom bezrobocia, poziom niepełnosprawności

1. Liczba ludności o niepolskiej orientacji narodowej i etnicznej według Narodowego Spisu Powszechnego 2011

Opierając się na ustaleniach NSP 2011 zawartych w publikacji GUS z lutego 2013² uzyskujemy wynik wskazujący na liczbę ludności o niepolskiej deklaracji etnicznej na poziomie 1,468 mln osób. Interesującym może być tu wskazanie na skokowy przyrost ludności o innej niż polska deklaracji etniczno-narodowej pomiędzy spisem 2002 i 2011. Pewien wpływ na zmianę (powiększenie liczby) wielkości grupy ludności niepolskiej miała zmiana procedury badań etnicznych. Badania spisowe w 2011 ułożono, w odniesieniu do problematyki przynależności narodowej i etnicznej, według odmiennego (rozszerzonego) układu pytań w porównaniu ze spisem 2002. Zastosowano dwa pytania:

1. Jaka jest Pana/Pani narodowość?
2. Czy odczuwa Pan/Pani przynależność także do innego narodu lub wspólnoty etnicznej?

Uzyskane wyniki (tab. 2) nie przyniosły zmian o strategicznym wymiarze w sferze liczebności grup narodowych. Oprócz relatywnie niewielkiej zmniejszenia liczby ludności niemieckiej (kwestia liczebności tej grupy wymaga pogłębionych analiz). Odmiennie ukształtowała się kwestia liczebności regionalnej grupy językowej-kaszubskiej oraz ludności śląskiej, gdzie zanotowano bardzo znaczące przyrosty liczby ludności o niepolskiej orientacji. Rozszerzenie zakresu w pytaniu w NSP 2011 oceniam jako zasadne, zwłaszcza w kontekście uprzedniego długookresowego zamrożenia możliwości definiowania własnej tożsamości narodowej lub/i etnicznej.

W 2002 r. liczebność subpopulacji o niepolskie afiliacji wynosiła 471,5 tys. osób, natomiast w 2011 roku 1 467,7 tys. osób głównie w wyniku eksplozji ilościowej dwóch grup ludności: śląskiej (z 171,3 tys. osób w 2002 roku do 846,7 tys. osób w 2011 roku) oraz ludności kaszubskiej (język regionalny) z 5,1 tys. osób w 2002 roku do 232,5 tys. osób w 2011 roku. Ludność inna niż polska (w tym śląska i kaszubska) wg NSP 2011 stanowi 3,81% ludności kraju. Eliminując z obliczeń ludność śląską i kaszubską udział pozostałych niepolskich grup narodowych i etnicznych wynosi 1,0% (388,5 tys. osób) co oznacza wzrost w stosunku do stanu zarejestrowanego podczas NSP 2002 o 0,23 punktu procentowego, a więc relatywnie niewielki.

2. *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2013.

Tab. 2. Ludność według identyfikacji narodowo-etnicznych w latach 2002 i 2011

Identyfikacja narodowo-etniczna	2002 (tylko jedna identyfikacja)	2011 (możliwość dwóch identyfikacji)		
		ogółem*	jednorodna (pojedyncza)	złożona (podwójna)
Ogółem	38 230 080	38 511 824	×	
Deklarujący przynależność narodowo-etnicz.	37 455 195	37 989 955	37 072 615	917 339
polska	36 983 720	37 393 651	36 522 211	871 440
inna niż polska	471 475	1 467 743	550 404	917 339
w tym:				
śląska	173 153	846 719	375 635	471 085
kaszubska	5 062	232 547	16 377	216 170
niemiecka	152 897	147 814	44 549	103 265
ukraińska	30 957	51 001	27 630	23 370
białoruska	48 737	46 787	30 195	16 592
romska	12 855	17 049	9 899	7 149
rosyjska	6 103	13 046	5 176	7 870
amerykańska	1 541	11 838	813	11 026
łemkowska	5 863	10 531	5 612	4 919
angielska	800	10 495	1 193	9 303
włoska	1 367	8 641	912	7 729
francuska	1 633	7 999	1 094	6 905
litewska	5 846	7 863	4 830	3 032
żydowska	1 133	7 508	1 636	5 871
Bez przynależności narodowo-etnicznej		399	×	×

* Kolumna zawiera liczbę odpowiedzi z dwóch pytań — dane z kolumny 4 i 5 nie dają w sumie wartości z kolumny „ogółem”.

Źródło: (Ludność. Stan i struktura... 2003; Ludność. Stan i struktura... 2013)

1.1. Dylemat metody badań dotyczących liczebności mniejszości

Wykazany wyżej sposób badania orientacji etnicznej (dwa pytania) rozszerzył z jednej strony, wachlarz możliwych odpowiedzi, z drugiej strony wyraźnie utrudnił możliwość porównań bezpośrednich wyników spisu 2002 i 2011. Przykładem może być tu mniejszość niemiecka — najliczniejsza w Polsce mniejszość narodowa. W spisie 2002 roku opcję niemiecką przyjęło 152,9 tys. osób. W praktyce było nieco mniej, bowiem afiliacja narodowa w spisie jest nieco większa aniżeli liczebność mniejszości. Wynika to z faktu iż nie każdy spisany mógł być zaliczony do mniejszości (spisana osoba nie posiadająca polskiego obywatelstwa nie może być liczona jako mniejszość). W 2011 roku było to 147,8 tys., ale liczona łącznie tj. zarówno ci którzy uznali iż są tylko Niemcami (44,5 tys. osób) a także ci którzy uznali iż czują się Niemcami ale także np. Polakami lub Ślązakami (103,3 tys. osób).

Wprowadzenie drugiego pytania spowodowało zatem większą elastyczność deklaracji, ale jednocześnie, paradoksalnie, wprowadziło kategorię osoby „między”- będącej w procesie transformacji poczucia przynależności do danej grupy narodowej lub etnicznej. O istocie wskazanego dylematu tożsamości świadczą dane (tu: wstępne) o rozkładzie odpowiedzi dotyczących autoafiliacji narodowej i etnicznej. Dwa pytania to także utrata możliwości pewnego porównania z wynikami NSP 2002. Czy deklaracja „jestem Ślązakiem” w NSP 2002 (173 tys. osób) obejmuje w 2011 r. liczbę 809 tys. osób, czy 362 tys. osób — jedyna opcja, czy 415 tys. osób — jestem Ślązakiem i Polakiem. W tej sytuacji próba szacowania przepływów afiliacji etnicznej jest obciążona dużym ryzykiem błędu. Nie jest także wykluczona możliwość międzyspisywanych przepływów deklaracji nie tylko w układzie mniejszość — większość, ale także pomiędzy grupami narodowymi i etnicznymi, np. pomiędzy Ślązakami i Niemcami lub pomiędzy Łemkami a Ukraińcami. Przyjmujemy roboczą hipotezę że także wyniki ostateczne NSP 2011 nie są pewną, stałą bazą do projekcji struktury etnicznej ludności Polski w określonej perspektywie czasowej (np. do następnego spisu).

Tab. 3. Wybrane przykłady wyboru tożsamości narodowej lub etnicznej (w tys. osób)

Tożsamość narodowa/ etniczna	Liczba deklaracji ogółem, tys. osób	Zadeklarowana jako pierwsza	w tym jako jedyna	Zadeklarowana jako druga	Zadeklarowana wspólnie z polską
Ślązacy	809	418	362	391	415
Kaszubi	228	17	16	211	212
Niemcy	109	49	26	61	52
Ukraińcy	48	36	26	12	20
Białorusini	47	37	31	10	15
Romowie	16	12	9	4	6
Rosjanie	13	8	5	5	7
Łemkowie	10	7	5	3	3

Źródło: Wstępne dane NSP 2011

1.2 Ludność Polski według rodzaju identyfikacji narodowo-etnicznej w 2011r.

W spisie 2011 ustalono 92 identyfikacje narodowo – etniczne oraz grupy: inna, bez przynależności, nieustalona. Liczebność poszczególnych autoafiliacji jest zróżnicowana. Najliczniejszą grupę stanowią Ślązacy (razem 849,7 tys. osób), najmniejszą – grupa peruwiańska (200 osób). W krajowym zbiorze samoidentyfikujących się społeczności znalazły się także grupy: kociewska (3,1 tys. osób), góralska (2,9 tys. osób), wielkopolska (1,5 tys. osób), mazurska (1,4 tys. osób), śląsko-cieszyńska (0,9 tys. osób), zagłębiowska (0,9 tys. osób), borowiacka (0,8 tys. osób) mazowiecka (0,3 tys. osób), kurpiowska (0,3 tys. osób) oraz — jako swoisty *signum temporis* — ponadnarodowa (0,5 tys. osób) a także **tatarska** (1,9 tys. osób) i **karaimska** (346 osób).³

Przyjmujemy, iż dla potrzeb naszych badań, najistotniejsze będzie ustalenie rozmieszczenia poszczególnych grup narodowych i etnicznych (wybranych):

- na poziomie województw,
- na poziomie gmin,

w odniesieniu do tych jednostek administracyjnych, w których odsetek ludności o niepolskiej orientacji narodowo-etnicznej przekroczył ustawowy próg 20%.

1.2.1 Ludność o niepolskiej deklaracji etnicznej w układzie województw

Wpływ (realny lub potencjalny) na wybrane aspekty polityki regionalnej mogą posiadać niepolskie grupy narodowe i etniczne o znaczącym potencjale ludnościowym. Punktem wyjścia do próby sformułowania hipotezy o możliwości powstawania relacji mniejszość–większość może być sumaryczna liczba wszystkich osób o niepolskiej deklaracji spisowej.

Rozkład danych względnych wskazuje jednoznacznie iż na poziomie województw zauważalny (istotny) wpływ może występować w trzech województwach, w kolejności:

- śląskie (16,49% deklaracji o niepolskiej afiliacji etnicznej),
- opolskie (16,21%),
- pomorskie (11,00%)

Średnią dla Polski (3,81%) przekroczyło także woj. podlaskie (4,27%). Łącznie wymienione województwa zamieszkuje 1 230 085 osób o niepolskiej deklaracji spisowej na poziomie, co stanowi 83,8% wszystkich osób w Polsce o takim statusie.

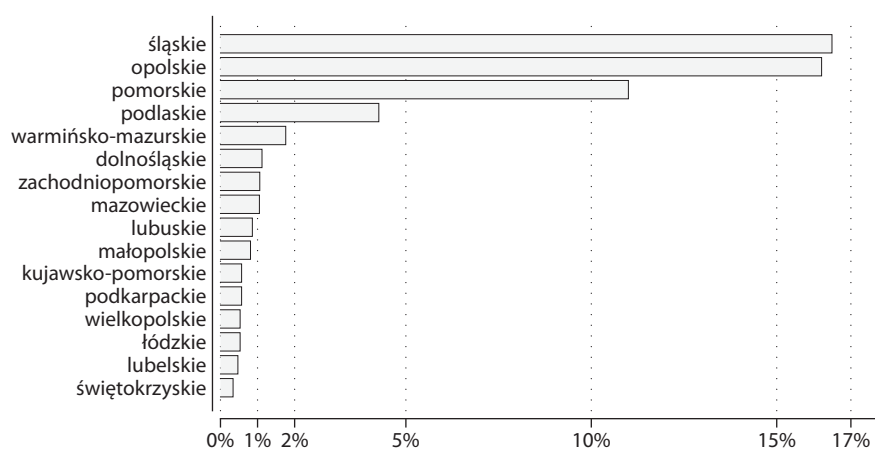
Ustalona w spisie struktura etniczna wymaga określonych modyfikacji i interpretacji. Wymieniona potrzeba interpretacji zasadza się na fakcie występowania (wspomnianej wyżej) dwoistości orientacji narodowej lub etnicznej u danego respondenta. Konieczność modyfikacji wynika z innego faktu, a mianowicie braku umocowania prawnego ludności śląskiej. Z tego powodu potencjalny wpływ tej największej grupy o znacznej liczbie niepolских deklaracji etnicznych (znaczących, ale nie dominujących: na 846,7 tys. respondentów wyrażających ogółem orientację śląską — 435,8 tys.

3. Wyróżniono grupy etniczne wymienione w ustawie.

Tab. 4. Ludność o niepolskiej deklaracji spisowej wg województw na podstawie NSP 2011

Województwo/kraj	Ludność ogółem	Identyfikacja narodo- ściowo-etniczna: niepolska	
		<i>n</i>	%
Polska	38 511 824	1 467 743	3,81
Dolnośląskie	2 915 241	32 575	1,12
Kujawsko-pomorskie	2 097 635	11 878	0,57
Lubelskie	2 175 700	10 220	0,47
Lubuskie	1 022 843	8 765	0,86
Łódzkie	2 538 677	13 393	0,53
Małopolskie	3 337 471	26 923	0,81
Mazowieckie	5 268 660	55 381	1,05
Opolskie	1 016 212	164 765	16,21
Podkarpackie	2 127 286	12 041	0,57
Podlaskie	1 202 365	51 310	4,27
Pomorskie	2 276 174	250 359	11,00
Śląskie	4 630 366	763 651	16,49
Świętokrzyskie	1 280 721	4 418	0,34
Warmińsko-mazurskie	1 452 147	25 511	1,76
Wielkopolskie	3 447 441	18 367	0,53
Zachodniopomorskie	1 722 885	18 187	1,06

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (*Ludność. Stan i struktura...* 2013)

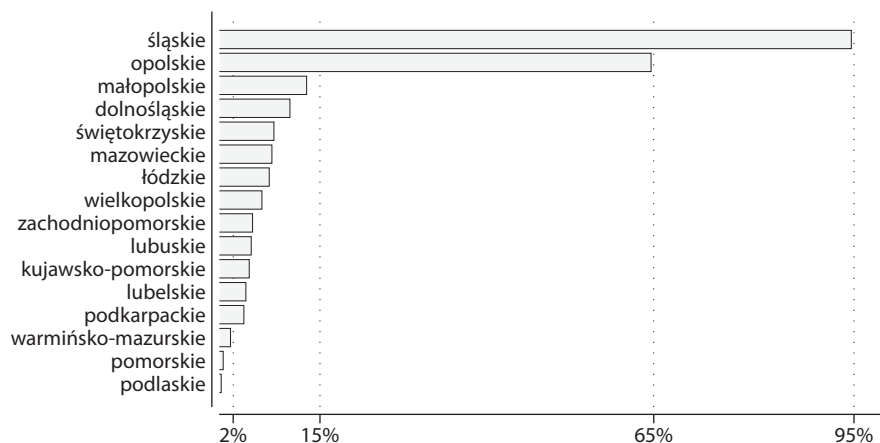
Rys. 1. Udziały ludności o niepolskiej deklaracji spisowej, województwami, według NSP 2011

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (*Ludność. Stan i struktura...* 2003; *Ludność. Stan i struktura...* 2013)

osób uznało iż orientacja śląska jest ich pierwszym (podstawowym) wyborem, w tym 375,6 tys. uznało iż jest wyłącznie Ślązakiem (Ślązaczką), 430,8 tys. osób łączyło śląskość z polskością, w tym dla 411,0 tys. osób wybór orientacji śląskiej był drugim wyborem — najpierw jestem Polakiem, a potem Ślązakiem.

Prezentowane na wykresie wielkości udziałów grup o innej niż polska deklaracji spisowej stanowią potwierdzenie ustaleń wykazanych wyżej iż o polityce regionalnej uwzględniającej aspekt etniczny można mówić w odniesieniu do czterech regionów.

Kwestia ludności śląskiej jest zagadnieniem istotnym głównie dla dwóch regionów: województwa śląskiego i opolskiego. Udział ludności śląskiej w zbiorze ludności o innej niż polska deklaracji spisowej (z wymienionymi uwagami co do jednorodności opcji śląskiej) jest potwierdzeniem absolutnej dominacji tej grupy w woj. śląskim — prawie 95% wszystkich deklaracji o niepolskiej orientacji — to opcja śląska. Również w woj. opolskim występuje dominacja ludności śląskiej, jakkolwiek prawie

Rys. 2. Udział ludności śląskiej w zbiorze ludności o niepolskiej deklaracji spisowej, województwami, wg NSP 2011

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (*Ludność. Stan i struktura...* 2003; *Ludność. Stan i struktura...* 2013)

Tab. 5. Ludność śląska i niemiecka w województwach śląskim i opolskim w ogólnej liczbie ludności niepolskiej według NSP 2011

Region	Ludność ogółem	Ludność niepolska razem	Ludność śląska razem	Udział ludności śląskiej w ludności niepolskiej (%)	Ludność niemiecka razem	Udział ludności niemieckiej w ludności niepolskiej (%)
Polska	38 511 824	1 467 743	846 719	57,7	147 814	10,1
Śląskie	4 630 366	763 651	722 143	94,6	35 187	4,6
Opolskie	1 016 212	164 765	106 375	64,6	78 595	47,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie (*Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna 2002. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002. Powszechny Spis Rolny 2002-2003*) oraz (*Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011-2013*)

Uwaga: zgodnie z zastrzeżeniem GUS dane w wierszach nie sumują się, z uwagi na podawanie sumy z dwóch deklaracji

65% udziału tej grupy w liczbie niepolskiej ludności w tym regionie nie stanowi tak znacznej przewagi jak w woj. śląskim. Porównanie dwóch regionów śląskiego i opolskiego w zakresie liczebności dwóch opcji (śląska i niemiecka) potwierdza ową swoistą asymetrię przestrzenną:

2. Zmiany koncentracji przestrzennej ludności niepolskiej na poziomie gmin pomiędzy rokiem 2002 a 2011

Badania poziomu udziałów ludności o niepolskiej deklaracji spisowej w ogólnej liczbie mieszkańców danej jednostki samorządu lokalnego, wiąże się z hipotezą, istotną dla poziomu samorządów gmin iż nawet przy relatywnie niskim udziale ludności niepolskiej w skali województwa, może wystąpić znaczna koncentracja przestrzenna badanych grup narodowo-etnicznych w określonych obszarach danego regionu.

2.1. Stan w 2002 roku

Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym zawiera indeks grup narodowych i etnicznych uznanych, w świetle przyjętych kryteriów ilościowych i jakościowych, za kategorię mniejszości narodowej⁴, etnicznej⁵ lub za ludność posługującą się językiem regionalnym⁶. Zbiorowość gmin w której udział ludności deklarującej podczas spisu niepolską orientację narodową wynosił 20% i więcej, osiągnęła liczbę 41 jednostek samorządowych. Pozostałe 10 gmin z listy

4. Art. 2 ust. 2. Za mniejszości narodowe uznaje się następujące mniejszości: 1) białoruską; 2) czeską; 3) litewską; 4) niemiecką; 5) ormiańską; 6) rosyjską; 7) słowacką; 8) ukraińską; 9) żydowską.

5. Art. 2 ust. 4. Za mniejszości etniczne uznaje się następujące mniejszości 1) karaïmską; 2) łemkowską; 3) romską; 4) tatarską.

6. Art. 19 ust. 2. Językiem regionalnym w rozumieniu ustawy jest język kaszubski.

51 wyróżnionych samorządów to gminy, w których ustalono iż odsetek osób posługujących się językiem regionalnym (kaszubskim) przekroczył także wymagany próg 20% ogółu ludności.

Koncentracja mniejszości w Polsce (ujętych w ustawie) jest wyraźna: próg 20% udziału danej grupy narodowej lub etnicznej w ogólnej liczbie ludności przekroczyły tylko mniejszości narodowe, nie przekroczyły tej wielkości mniejszości etniczne z listy dziewięciu wyróżnionych w ustawie mniejszości narodowych trzy mniejszości osiągnęły wymagany w ustawie poziom koncentracji (powyżej 20%):

- niemiecka (w 28 gminach),
- białoruska (w 12 gminach),
- litewska (w 1 gminie)

Mniejszości narodowe o poziomie udziału w wysokości 20% i więcej ustalono w trzech województwach:

- opolskim — 27 gmin (wszystkie opcja niemiecka),
- podlaskim — 13 gmin (12 opcja białoruska, 1 opcja litewska),
- śląskim — 1 gmina (gmina Krzanowice, należąca przed 1975 r. do województwa opolskiego — opcja niemiecka)

Wszystkie wyróżnione gminy (10 jednostek) z udziałem ludności używającej języka regionalnego (kaszubskiego) powyżej 20% ogółu ludności znajdują się na obszarze województwa pomorskiego.

Podsumowując tę fazę analizy możemy stwierdzić iż: dysponowaliśmy (po spisie 2002) pełną listą gmin o danych deklaracjach spisowych w sferze zagadnień narodowych, etnicznych i języka regionalnego od poziomu 0,5% udziału łącznego wymienionych subpopulacji w populacji generalnej danej jednostki.

MSWiA przedstawiło wyniki swoich prac związanych z wdrażaniem ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, które zamieszczono w tabeli 6.

Tab. 6. Gminy z co najmniej 20 procentowym udziałem mniejszości narodowych i etnicznych oraz ludności posługującej się językiem regionalnym (według wykazu MSWiA, na podstawie spisu 2002)

Gmina	Powiat	Województwo	Ogółem	Grupa	Liczba	Odsetek
Czyże	hajnowski	podlaskie	2 787	białoruska	2 274	81,6
Dubicze Cerkiewne	hajnowski	podlaskie	2 062	białoruska	1 675	81,2
Puńsk	sejneński	podlaskie	4 454	litewska	3 312	74,4
Orla	bielski podlaski	podlaskie	3 647	białoruska	2 497	68,5
Hajnówka gmina	hajnowski	podlaskie	4 494	białoruska	2 886	64,2
Narew	hajnowski	podlaskie	4 522	białoruska	2 220	49,1
Przodkowo	kartuski	pomorskie	6 583	kaszujska	3 223	49,0
Sulęcyno	kartuski	pomorskie	4 658	kaszujska	2 265	48,6
Narewka	hajnowski	podlaskie	4 199	białoruska	1 977	47,1
Bielsk Podlaski gmina	bielski podlaski	podlaskie	7 715	białoruska	3 584	46,5
Stężycza k. Kościerzyny	kartuski	pomorskie	8 209	kaszujska	3 543	43,2
Cisek	kędzierzyński-kozielski	opolskie	7 016	niemiecka	2 978	42,4
Zębówice	oleski	opolskie	4 230	niemiecka	1 782	42,1
Biała	prudnicki	opolskie	12 145	niemiecka	5 103	42,0
Strzeleczyki	krakowicki	opolskie	8 224	niemiecka	3 418	41,6
Kleszczele	hajnowski	podlaskie	3 067	białoruska	1 272	41,5
Kolonowskie	strzelecki opolski	opolskie	6 582	niemiecka	2 703	41,1
Sierakowice	kartuski	pomorskie	15 933	kaszujska	6 359	39,9
Lasowice Wielkie	kluczborski	opolskie	7 320	niemiecka	2 735	37,4
Linia	wejherowski	pomorskie	5 539	kaszujska	1 969	35,5
Chmielno	kartuski	pomorskie	6 275	kaszujska	2 182	34,8
Reńska Wieś	kędzierzyński-kozielski	opolskie	8 805	niemiecka	3 042	34,5
Walce	krakowicki	opolskie	6 215	niemiecka	1 970	31,7
Murów	opolski	opolskie	6 312	niemiecka	1 955	31,0

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Tab 6. c.d.

Gmina	Powiat	Województwo	Ogółem	Grupa	Liczba	Odsetek
Puck miasto	pucki	pomorskie	20 447	kaszubska	6 310	30,9
Somonino	kartuski	pomorskie	8 743	kaszubska	2 694	30,8
Prószków	opolski	opolskie	10 097	niemiecka	3 046	30,2
Komprachcice	opolski	opolskie	11 063	niemiecka	3 260	29,5
Czeremcha	hajnowski	podlaskie	3 824	białoruska	1 092	28,6
Izbicko	strzelecki opolski	opolskie	5 568	niemiecka	1 563	28,1
Radłów	oleski	opolskie	4 634	niemiecka	1 295	27,9
Łubniany	opolski	opolskie	9 077	niemiecka	2 486	27,4
Leśnica	strzelecki opolski	opolskie	8 952	niemiecka	2 409	26,9
Hajnówka miasto	hajnowski	podlaskie	22 545	białoruska	5 932	26,3
Szemud	wejherowski	pomorskie	11 247	kaszubska	2 960	26,3
Chrzastowice	opolski	opolskie	6 639	niemiecka	1 705	25,7
Ujazd k.Kędzierzyna	strzelecki opolski	opolskie	6 387	niemiecka	1 607	25,2
Dobrodzień	oleski	opolskie	11 045	niemiecka	2 762	25,0
Bierawa	kędzierzyńsko-kozielski	opolskie	8 166	niemiecka	2 010	24,6
Głogówek	prudnicki	opolskie	15 129	niemiecka	3 680	24,3
Tarnów Opolski	opolski	opolskie	10 292	niemiecka	2 447	23,8
Olesno	oleski	opolskie	19 381	niemiecka	4 608	23,8
Jemielnica	strzelecki opolski	opolskie	7 702	niemiecka	1 822	23,7
Gródek	białostocki	podlaskie	6 038	białoruska	1 380	22,9
Parchowo	bytowski	pomorskie	3 397	kaszubska	768	22,6
Polska Cerekiew	kędzierzyńsko-kozielski	opolskie	4 944	niemiecka	1 082	21,9
Pawłowiczki	kędzierzyńsko-kozielski	opolskie	8 700	niemiecka	1 802	20,7
Turawa	opolski	opolskie	9 609	niemiecka	1 983	20,6
Krzanowice	raciborski	śląskie	6 264	niemiecka	1 285	20,5
Bielsk Podlaski miasto	bielski podlaski	podlaskie	27 115	białoruska	5 565	20,5
Dobrzeń Wielki	opolski	opolskie	14 242	niemiecka	2 885	20,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wykazu MSWiA sporządzonego w wyniku postanowień Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 r., DzU z 2005 r. nr 17 poz. 141 oraz nr 62 poz. 550

Efektom graficznym ustaleń MSWiA jest mapa Polski wskazująca na lokalizację przestrzenną danej mniejszości — w układzie poszczególnych gmin (por. rys. 3).

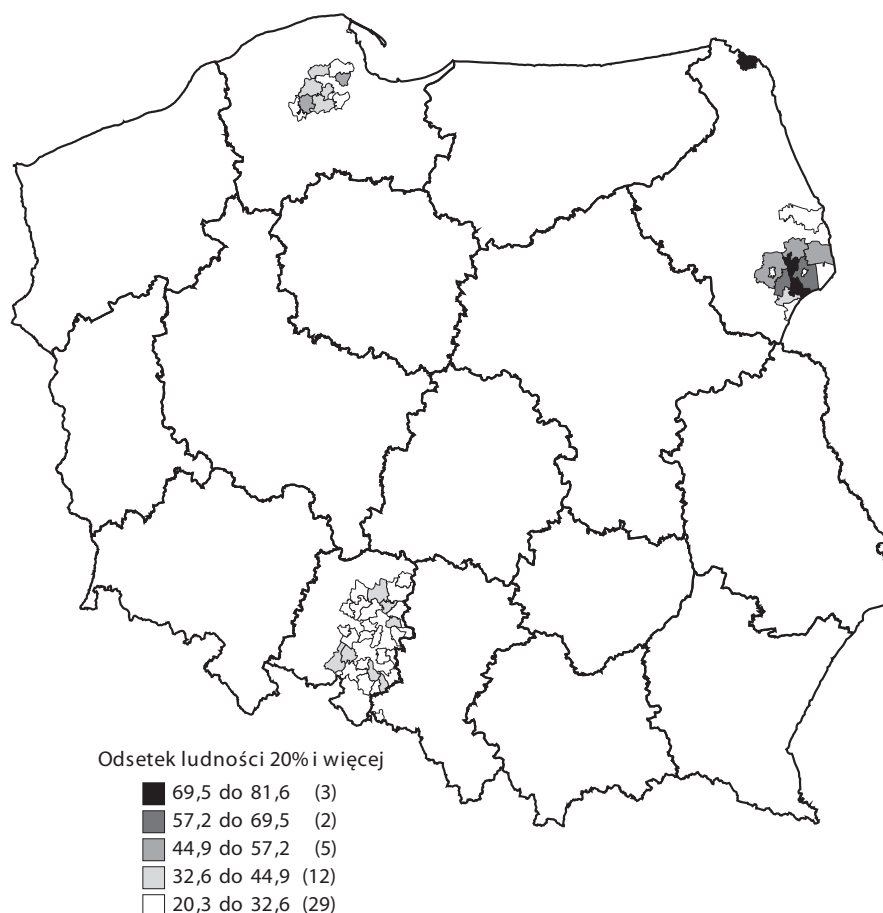
2.2. Stan w 2011 roku

Stan informacji o wynikach NSP 2011 w zakresie etnicznym nie pozwala aktualnie (lipiec 2013) na ustalenie liczbowych wartości odnoszących się do liczby mieszkańców danej gminy o określonej opcji narodowej lub etnicznej. W ślad za informacją GUS dysponujemy jedynie nazwami tych jednostek samorządu gdzie odsetek mieszkańców o niepolskiej orientacji etnicznej przekroczył poziom 20% ogółu mieszkańców danej gminy.

Koncentracja mniejszości w Polsce (ujętych w ustawie) jest nadal bardzo wyraźna. Próg 20% udziału danej grupy narodowej lub etnicznej w ogólnej liczbie ludności przekroczyły tylko mniejszości narodowe, nie przekroczyły tej wielkości mniejszości etniczne. Z listy dziewięciu wyróżnionych w ustawie mniejszości narodowych trzy mniejszości osiągnęły wymagany w ustawie poziom koncentracji (powyżej 20%):

- niemiecka 20 gmin (w NSP 2002 — było tak w 28 gminach),
- białoruska w 9 gminach (w NSP 2002 było tak w 12 gminach),
- litewska w 1 gminie) (w NSP 2002 było tak samo).

Mniejszości narodowe o poziomie udziału w wysokości 20% i więcej ustalono w trzech województwach:

Rys. 3. Gminy z udziałem mniejszości narodowych i etnicznych oraz ludności posługującej się językiem regionalnym 20% i więcej (według wykazu MSWiA, na podstawie spisu 2002)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wykazu MSWiA sporządzonego w wyniku postanowień Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 r., DzU z 2005 r. nr 17 poz. 141 oraz nr 62 poz. 550

Tab. 7. Gminy z co najmniej 20 procentowym udziałem mniejszości narodowych i etnicznych oraz ludności posługującej się językiem regionalnym (według wykazu MSW, na podstawie spisu 2011)

Gmina	Powiat	Województwo	Grupa narodowo-etniczna
gm. w. Bielsk Podlaski	bielski	podlaskie	białoruska
gm. w. Orla	bielski	podlaskie	białoruska
gm. m. Hajnówka	hajnowski	podlaskie	białoruska
gm. w. Hajnówka	hajnowski	podlaskie	białoruska
gm. w. Czyże	hajnowski	podlaskie	białoruska
gm. w. Dubicze Cerkiewne	hajnowski	podlaskie	białoruska
gm. m-w. Kleszczele	hajnowski	podlaskie	białoruska
gm. w. Narew	hajnowski	podlaskie	białoruska
gm. w. Narewka	hajnowski	podlaskie	białoruska
gm. w. Puńsk	sejneński	podlaskie	litewska
gm. w. Cisek	kędzierzyńsko-kozielski	opolskie	niemiecka
gm. w. Polska Cerekiew	kędzierzyńsko-kozielski	opolskie	niemiecka
gm. w. Reńska Wieś	kędzierzyńsko-kozielski	opolskie	niemiecka
gm. w. Lasowice Wielkie	kluczborski	opolskie	niemiecka
gm. w. Strzeleczy	krapkowicki	opolskie	niemiecka
gm. w. Walce	krapkowicki	opolskie	niemiecka
gm. w. Radłów	oleski	opolskie	niemiecka

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Tab. 7. c.d.

Gmina	Powiat	Województwo	Grupa narodowo-etniczna
gm.w.Zębowice	oleski	opolskie	niemiecka
gm.w.Murów	opolski	opolskie	niemiecka
gm.w.Popielów	opolski	opolskie	niemiecka
gm.m-w.Prószków	opolski	opolskie	niemiecka
gm.w.Tarnów Opolski	opolski	opolskie	niemiecka
gm.w.Turawa	opolski	opolskie	niemiecka
gm.m-w.Biała	prudnicki	opolskie	niemiecka
gm.m-w.Głogówek	prudnicki	opolskie	niemiecka
gm.w.Jemielnica	strzelecki	opolskie	niemiecka
gm.m-w.Kolonowskie	strzelecki	opolskie	niemiecka
gm.m-w.Leśnica	strzelecki	opolskie	niemiecka
gm.m-w.Ujazd	strzelecki	opolskie	niemiecka
gm.m-w.Krzanowice	raciborski	śląskie	niemiecka
gm.w. Pietrowice Wielkie	raciborski	śląskie	niemiecka
gm.w.Rudnik	raciborski	śląskie	niemiecka
gm.w.Czarna Dąbrówka	bytowski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Lipnica	bytowski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Parchowo	bytowski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Chmielno	kartuski	pomorskie	j.kaszubski
gm.m-w.Kartuzy	kartuski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Przodkowo	kartuski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Sierakowice	kartuski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Somonino	kartuski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Stężycza	kartuski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Sulęczyño	kartuski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Żukowo	kartuski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Dziemiany	kościerski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Lipusz	kościerski	pomorskie	j.kaszubski
gm.m.Jastarnia.	pucki	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Krokowa	pucki	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Puck.	pucki	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Linia.	wejherowski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Luzino	wejherowski	pomorskie	j.kaszubski
gm.w.Szemud	wejherowski	pomorskie	j.kaszubski

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wykazu MSW oraz wyników NSP 2011

- opolskim — 17 gmin (w NSP 2002 było to 27 gmin (wszystkie opcja niemiecka),
- podlaskim — 10 gmin (9 opcja białoruska, 1 litewska — w NSP 2002 było to 13 gmin — 12 opcja białoruska, 1 opcja litewska)
- śląskim-3 gminy (opcja niemiecka — w NSP 2002 była to 1 gmina Krzanowice, należąca przed 1975 r. do województwa opolskiego — opcja niemiecka)

Oprócz wymienionych gmin z udziałem ludności o określonej opcji narodowej wystąpiły także gminy o odsetku osób posługujących się językiem regionalnym (kaszubskim) o udziale 20% i więcej populacji danej gminy. Wszystkie wyróżnione gminy w liczbie 19 jednostek (w NSP 2002 było to 10 jednostek) z udziałem ludności używającej tego języka w odpowiedniej skali, znajdują się na obszarze województwa pomorskiego.

Zakończenie

Traktujemy prezentowany materiał jako wstęp do dalszych badań. W naszym przekonaniu zarówno brak spisowych wyników ostatecznych dotyczących aspektu etnicznego utrudnia analizę i ocenę wpływu tego aspektu na zarządzanie regionem, zwłaszcza na obszarach o istotnie zauważalnej koncentracji danej subpopulacji. Konieczne będzie dalsze postępowanie analityczne, rozwinięte o badania jakościowe w tym także (a może zwłaszcza) na obszarach lokalnych.

Literatura

- Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna 2002. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002. Powszechny Spis Rolny 2002.* (2003), Narodowy Spis Powszechny 2002, Warszawa, Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011.* (2013), Warszawa, Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- SZCZYGIELSKI K. (2006): *Geografia mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Ujęcie ilościowe.* Opole, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski.